

Boris Škvorc – Nebojša Lujanović

ANDRIĆ KAO MODEL IZMJEŠTENOG PISCA (ili kako je otvoren prostor za ‘pozicioniranje između’ nacionalnoga korpusa i kulturalnih paradigmi)

dr. sc. Boris Škvorc – Nebojša Lujanović, Filozofski fakultet, Split, pregledni rad

UDK 821.163.42.09 Andrić, I.
821.163.41.09 Andrić, I.

Ivo Andrić je pisac koji je svoj ispriopovijedani svijet smjestio u ‘međuprostor’ dodirivanja nekoliko različitih identitetskih ‘čvrstih’ obrazaca. U sredinama koje su podložne čvrstim, jednoobraznim dijakronijskim uokvirivanjima unutar vlastita niza, bilo je mnogo pokušaja da se ovog autora svrsta u određenu kategoriju i pridoda mu se atribut ‘srpskog’, ‘hrvatskog’ ili ‘bošnjačkog’ pisca, kojega bi se, tako smjestilo unutar određene književne dijakronije. Andrić je, međutim, stvorio poziciju nepripadanja koju je prakticirao i izvan teksta, životom u mnogim gradovima, izjavama i svjetonazorom koji je uokvirio poetiku njegovih tekstova. Tako je otvorio prostor hibridizacije identiteta, postkolonijalnog propitivanja drugog i kritičke valorizacije ‘čvrstih mjesta’ strukturiranja sustava. Pitanje tog identiteta promatra se ovdje u odnosu na slične pojave unutar anglo-keltskih književnosti i postkolonijalne kritike, te se kao teorijska osnova nameće knjiga Homija Bhabhe Lokacija kulture u kojoj se upravo raspravlja o ovakvom tipu ‘pozicioniranja između’.

Ključne riječi: *Ivo Andrić; postkolonijalna kritika; identitet; korpus; kanon; komparativna analiza; identitetski obrasci*

1. Uvod: kako su Andrićeve tekstualne i izvantekstualne taktike otvorile prostor za ‘pozicioniranje između’¹

Problem razumijevanja i dodira s drugima, problemi (ne)pripadanja i izlaska u drugo, s obzirom i u odnosu na matičnost dominirajućega nacionalnoga korpusa,

¹ Pitanje prostora između, kako je napisao Bhabha u svojoj glasovitoj knjizi *The Location of Culture* (1994), otvara prostor ‘otpadnika’, odnosno autsajdera (u Mayerovu smislu riječi, v. Mayer, H. (1981) *Autsajderi*,

naročito su izraženi na područjima bivše jugoslavenske države. Slična postkolonijalna iskustva te ideološki zasnovane i interkulturalno prenošene sličnosti otvaraju brojne probleme u pokušaju znanstvenog proučavanja međukulturnih književnih pojava. Neki znanstvenici, kako što je to kod nas Zvonko Kovač (2001), pokušavaju riješiti problem s konceptom regionalne književne komparatistike ili interkulturalne povijesti književnosti. Očito je povijest književnosti postala gotovo sinonimom za povijest korpusa nacionalne književnosti. Na prostorima dodira između različitih kultura i preplitanja identitetskih obrazaca te postojanja onog što Butler naziva ‘nedovršenim identitetima’ unutar pristanka na hegemoniju *drugog* koda, mogao bi neke probleme osvijetliti iz novog kuta gledanja. Naime, upravo na postkolonijalnim prostorima obnavljanja ‘autentičnih’ kolektivnih identitetskih obrazaca, prijelaznog i dodirnog područja prijelaza iz kulture u kulturu, iz tradicije u tradiciju, sve su brojniji autori koji stvaraju unutar svojevrsne “međuknjiževne zajednice” i interliterarnoga procesa, gradeći strpljivo i taktički svjesno svoju poziciju nepripadanja. U književnosti engleskoga govornog područja počinju problematizirati situacije koje je, Salman Rushdie na primjer, nazvao imaginarnim prostorom ‘dislociranih’ domovina. Takvo problematiziranje dislocira čvrsto mjesto jakog agensa ‘bijele’ mitologije, odnosno, preneseno na naš lokalni slučaj – tradicio-nalnoga nacionalnog korpusa, kao zatvorene imaginarne zajednice (Anderson, 1990; Rushdie, 1992).

Ako govorimo o prostorima jugoistočne Europe kao o postkolonijalnim prostorima ‘zaostalim’ iza austrijske, talijanske, mađarske i turske vladavine, onda će se, svakako, problem ‘dislociranosti’ i skokovitosti identitetskih obrazaca javiti ovdje, jednako kao i kod Rushdiea. Isto tako će se prikazati i problem ‘prostora između’ u odnosu na youngovski koncept ‘bijelih mitologija’, odnosno čvrsto zadanih i stabilnih nacionalnih korpusa, koji uglavnom ne uvažavaju dodire s Drugima.² Jedan od prvih pisaca kod kojeg se, taktički svjesno, otvorio svojevrsni međuprostor između južnoslavenskih književnosti svakako je Ivo Andrić. Možda je čak bolje reći da se taj prostor otvorio u proučavanju njegovih tekstova i to na dvije razine. Prva je razina teksta, odnosno pozicioniranja autora u tekstu i glasova koji intencijski ‘oblikuju stvarnost teksta’, a drugu razinu čine i društveni aspekti piščeva rada (Škvorc, 2006a). U tom je smislu neodvojivo od piščeva djela sve ono što sam pisac izjavljuje i čini u svakodnevnom životu. Andrić je na oba područja uspješno balansirao između identitetski, nacionalno i kulturološki različitih, čak i podijeljenih strana koje su ga nastojale prisvojiti i prisvajati, te do kraja života ostao (korpusno i nacionalno) neizjašnjen. Iako se neki put prigodno

Zagreb, BibliotekaTeka.) bez razvidne identitetske esencijelističke zadanosti i ideološke konstruiranosti. To na razinama artikulacije agensa i čitanja predstavlja *drugost*, a na razini uokviravanja identitetskih obrazaca predstavlja problem svrstavanja u matični korpus i to u dvostrukom smislu: i u odnosu na prostornu zadanost, ali i u odnosu na vremenski slijed ‘uokviravanja’ naracije (v. Paula M. L. Moya, P.M.L. i Hames-Garcia, M.R. (2000) *Reclaiming Identity*, Berkeley, University of California Press).

² Naravno, imagologija, odnosno komparatistika ovdje nudi mnoga rješenja, posebno ona koja je svjesna drugog na temelju kritičkih imagoloških uvida (v. Dukić i dr., 2009).

svrstava određujući mitsku tradiciju i identitet koji prisvaja i kojeg proizvodi.³ Ono što je nama iz perspektive 'pozicioniranja između' važno uvidjeti jest činjenica da nakon Andrića (premda je sličnih slučajeva bilo i ranije, ali je Andrić daleko najpoznatiji i time najutjecajniji) možemo uočiti obrise stanovitog kontinuiteta pojavljivanja pisaca koji su se služili sličnim taktikama pozicioniranja 'između'. Ovdje se suprotstavljaju dva ideologemski obilježena kompleksa: diskurzivna zadanost prostorom i pripovjednim paradigrama, te jaki ideologemski i mitologemski uvjetovan kompleks potrebe za političkim, ideološkim i mitološki intoniranim (i motiviranim) svrstavanjem, bez obzira na činjenicu da konsenzus prešutno priznaje postojanje 'prostora između'. Ovaj tip 'trošenja modela' koji pokušava popuniti 'Andrićev međuprostor', odnosno 'prostor između', naročito je dobio zamah devedesetih godina prošlog stoljeća, kad je došlo do snažnog pritiska hegemonije diskurzivne zadanosti na individualni tip očitovanja i ideologemski uvjetovana pozicioniranja iskaznog subjekta.⁴ Problem takvog pozicioniranja pritom se može promatrati i u dijakronijskoj (Andrićeva pojava kao model za suvremene autore 'pozicionirane između') i sinkronijskoj perspektivi (nemogućnost svrstavanja tih 'između svrstanih' autora u okvire određene nacionalne književnosti bez ostataka) (Škvorc, 2006b).

2. Svi gradovi Iva Andrića: prostor kao razlika

Pokušaji svrstavanja autora (i autorskih intencija) i djela (i pripovjedačkih intencija) Iva Andrića u okvire jedne književnosti koji počinju, osim od onoga što je napisao, i od pragmatičke i ideologemski zasićene upitanosti o tome koja je sredina ostvarila najveći utjecaj na autora, unaprijed su osuđeni na propast. Andrić je zahvaljujući životnim okolnostima i političkim prilikama bio u prilici mnogo putovati, a na kraju života je mnoge gradove označio kao one koji su ostavili dubok trag na njegovu duhovnom razvoju. Time je kreirao cijeli mozaik europskih (imaginarnih i stvarnih) prostora/gradova koji je činio mapu njegova stvaralačkog sazrijevanja. Radi lakše prohodnosti kroz tekst iznosimo nekoliko opće poznatih podataka. Andrić je rođen 1892.g. u Travniku, ali je u njemu boravio samo prve dvije godine života. Provevši kraći dio života u Sarajevu s roditeljima, vrlo se brzo morao odseliti u Višegrad gdje su ga odgajali tetka i tetak. Ta dva grada doživljavao je na potpuno drugačijoj razini. Travnik je upoznao samo kroz knjige. Pišući roman *Travnička hronika*, srodio se s gradom koji nije ni pamtio ni poznao. U Višegradu je, naprotiv, doživio sazrijevanje i tu su izvorišta, kako bi rekao Lacan, mnogih njegovih semantičkih motiviranih, 'mekih' dječjačkih uspomena. Tu je upoznao osobe koje će predstavljati trajnu inspiraciju za njegove priče i romane, kao što su Ćorkan i Anika (Dimitrijević, 1976: 50). Na pokušaje da ga se označi

³ V. niz eseja 'O Njegošu i Vuku' u: Andrić, I. (1981) *Sabrana dela*, Knjiga trinaesta, Umetnik i njegovo delo, Sarajevo, Svjetlost.

⁴ Aludiramo tu na definiciju hegemonije u diskurzu kakvu nalazimo kod Ernesta Laclaua (i u odgovorima Judith Butler i Slavoj Žižeka), u: Butler, J., Laclau, E., Žižek, S. (2007) *Kontingencija, hegemonija, univerzalnost: Suvremene rasprave na ljevici*, Zagreb, Naklada Jesenski i Turk, prev. Živan Fillipi.

građaninom Travnika, odgovara odrješito: 'Da, ja sam rođen u Travniku, ali svi znaju da se ja osjećam Višegrađaninom' (Dimitrijević, 1976: 39).⁵

Njegovi gimnazijski dani i početak političkog djelovanja odvijaju se u Sarajevu gdje postaje članom organizacije za ujedinjenje sa Srbijom, Mlada Bosna. Nakon toga je dane provodio u Splitu, mirno čekajući rasplet svoje sudbine. Znao je da će uslijediti njegovo uhićenje zbog djelovanja protiv Monarhije. Nakon odsluženja zatvorske kazne i boravka u 'izgnanstvu' u Bosni, 1918. g. odlazi u Zagreb gdje upisuje studij, sudjeluje u pokretanju časopisa i počinje objavljivati svoje prve pjesme (Dimitrijević, 1976: 56-70).⁶

Promjena gradova u kasnijoj etapi vezana je uz drugačiji tip hegemonije, onaj koji 'zadaje pravila igre', a ne onaj pred kojim se bježi u 'nepoznato' i sigurnost prognanstva kod travničkih franjevacu tijekom izgnanstva u Prvom svjetskom ratu. Naime, zahvaljujući zaposlenju u diplomatskoj službi, Andrić je u razdoblju od dvadesetak godina živio u Grazu, Rimu, Bukureštu, Trstu, Parizu, Madridu, Berlinu, Krakovu itd. Nakon toga je ostatak života proveo u Beogradu (gdje je objavio djela koja su mu donijela svjetsku slavu – *Na Drini ćuprija* i *Travnička hronika*), dok je ljeta provodio na crnogorskom primorju. Mogu se pronaći istovremeno i one izjave u kojima govori o svojoj ljubavi prema Višegradu, Travniku, ali i Beogradu jer je to jedini grad koji mu je nudio stabilan i dobar posao, privlačeći ga kao i svaka velika kulturna prijestolnica (Jandrić, 1982: 114). Kasnije je objavio *Prokletu avliju*, roman u kojem je do kraja dovedena autorska taktika polifonizacije jezičnih glasova: pripovjedač govori ekavicom, likovi bosanskih fratara ijekavicom, a gnomski iskazi impostirani su književnim srpskim jezikom, što još više komplicira impostaciju autorskoga glasa u odnosu na prostor u koji se (ne) želi svrstati. Jedan od gradova koji je utjecao na njegov duhovni razvoj je i Krakow. Jednom prilikom je izjavio: 'Moja domovina neće se valjda naljutiti ako kažem da sam se u Bosni rodio, a duhovno progledao u Poljskoj' (Jandrić, 1982: 137). Potrebno je napomenuti i svojatanje koje je dolazilo iz Turske. Godine 1953. Andrić je boravio u Turskoj gdje su ga, s obzirom na njegovo zanimanje za povijest turske vladavine, također od određene mjere smatrali svojim piscem (Jandrić, 1982: 24).

Andrić je za života odbijao dati prednost bilo kojem od gradova ili država iz njegova života, isticao bi kako se smatra stanovnikom svijeta, s povlaštenim položajem neposrednog iskustva s različitim kulturama i vjerama. Njegovo vlastito uvjerenje, izrečeno kroz izvantekstualne taktike, bilo je takvo da pisac mora zbližavati, a ne dijeliti ili braniti neke gradove od drugih: *Ima ne malo primera u svetu gde su baš pisci postali neka vrsta mostova za međusobno povezivanje krajeva i gradova. Kud će lepši zadatak jednom piscu od onog da ljude zbližava* (Jandrić, 1982: 94). Proučavajući njegove izvantekstualne taktike,⁷ može se jasnije vidjeti njegovo 'pozicioniranje između'. U izboru pozicije *nas* u

⁵ V. i Ivo Andrić, Dossier. U: *The Bridge Literary Magazine*, Zagreb, 3-4/1997, str. 3-171.

⁶ V. i Ivo Andrić, op. cit. Prve je pjesme objavljivao još u Sarajevu, ali ovdje se, vjerujemo, radi o kontekstualizaciji poetskog stava koji će proizvesti materijale kasnije objavljene u *Hrvatskoj mladoj lirici*, kao prve relevantne pjesme ovog autora.

⁷ O značaju proučavanja izvantekstualnih taktika za razumijevanje, čitanje i tumačenje tekstova i intencija, prije svega autorskih, v. B. Škvorc (2003) *Ironija i roman. U Krležinim labirintima*. Zagreb, Naklada MD.

nekim tekstovima i odnosa prema *drugima* Andrićevi pripovjedači zauzimaju stavove, posebice u gnomskim iskazima (ili: univerzalnim iskazima) koji su za ovog pisca karakteristični (Nemec, 1995; Visković, 1998).

Zanimljivo je da su na kraju Andrićeva života u kritičarsko-ideološkom diskurzu 'svrstavanja' svi prethodno navedeni gradovi izbrisani iz memorije pregovora (Bhabhin termin koji određuje tipove pozicioniranja u odnosu na uvijek prisutnog drugog s kojim se u tekstu dijaloški pregovara o identitetu), iako bi *stvarna* odsutnost bilo kojeg od njih vjerojatno izmijenila ono što je Andrić bio kao pisac i osoba. Ostala su samo dva tabora koja su htjela vidjeti Andrićevo djelo unutar svojih utvrđenih ideološki zasićenih pozicija – Bosna i Srbija (kasnije se pojavila i 'hrvatska pozicija').⁸ Pred samu Andrićevu smrt, blizak poznanik Miodrag Bogičević posjetio ga je u njegovu beogradskom stanu i zapisao da su zidovi tog stana bili ukrašeni slikom male trošne bosanske kućice za koju je Andrić rekao da ga podsjeća na podrijetlo.⁹ Kada je 13.3.1975. godine umro, Andrićevo tijelo je završilo na Novom groblju u Beogradu, a njegova urna je izrađena od zemlje koja je donesena iz njegova bosanskog zavičaja (Jandrić, 1982: 457). Andrić je tako, moglo bi se reći iz čitanja prezentiranih ideologema, do kraja ostao dosljedan kao čovjek koji se othrvao ideologijama tako što se nije dao svrstati unutar granica uskih kultura i država. To bi se moglo zaključiti na temelju neopozitivističkog proučavanja ovog autora i njegova 'izvanknjiževnog' angažmana. Uvijek je pitanje potrebe izjašnjavanja i iznošenja stava o vlastitom identitetu bilo prisutno kod 'velikih pisaca' u 'malim narodima' (v. Škvorc, 2003: 18-23).

3. Nagovor za izjašnjavanjem, ili: tko je 'ko'

Neizravna i izravna ideološka 'tortura' koja je i za vrijeme i nakon Andrićeva života provedena nad njim, poprimila je u jednom trenutku najekstremnije oblike prebrojavanja krvnih zrnaca.¹⁰ Iako se u leksikonima sasvim neodređeno Andrić opisuje kao jugoslavenski, hrvatski, srpski ili bosanski pisac (Vitezić, 1975: 357), što bi nas tek sve zajedno možda približilo mogućem opisu Andrićeva pozicioniranja u međuprostoru između više multi-kulturnih, ne i multikulturalnih paradigmi, brojni su pokušaji njegova naknadnog svrstavanja u okvire određene nacionalne književne i kulturalne paradigme, a na temelju pojedinih službenih dokumenata. Ti dokumenti uglavnom datiraju iz razdoblja piščeve mladosti jer nakon Prvog svjetskog rata nema gotovo nikakvih tragova o njegovu izjašnjavanju i (samo)određivanju nacionalne pripadnosti. Tako se u Poljskoj i Austriji prilikom upisivanja na studije izjasnio kao Hrvat. Također, dok je boravio u pritvoru u Mariboru nakon uhićenja zbog povezanosti s organizacijom

⁸ Upravo je u navedenom broju *Mosta* (*The Bridge Literary Magazine*, Zagreb, 3-4/1997.) započeta rasprava o pozicioniranju u odnosu na hrvatsku književnu i kulturološku paradigmu, a koja traje do danas, a u kojoj sudjeluju Visković, Nemec, Pranjčić, Škvorc i dr.

⁹ Miodrag Bogičević govori o tome u zbirci eseja: Popović, Radovan (1976) *Kazivanja o Ivi Andriću*, Beograd, Sloboda, str. 27.

¹⁰ Tu svakako spadaju autori knjiga o Andriću kao što su Rajko Glibo i Ivan Vitezić.

Mlada Bosna, pisao je pisma Eugeniji Gojmerac i u njima često spominjao 'svoju dragu Gospoju' zanimajući se za njeno stanje. Rajko Glibo smatra da je Andrić na taj način metaforički način govorio o domovini Hrvatskoj (Glibo, 1997: 53-82).

Isti autor smatra da je Andrićev odabir između Bosne i Srbije, to jest, po njegovu tumačenju, između hrvatskog i srpskog nacionalnog identiteta, ustvari bio složen i mukotrpan odabir koji bi se mogao svesti na jednostavnu opreku u ono vrijeme često eksploatirana ideologema – krvi (podrijetla) u odnosu na mogućnost ostvarivanja karijere i bijega od bijede (Glibo, 1997: 44). Prema tome, ovo bi isto tako značilo ideologemski zasićeno zauzimanje stava: Andrić se sve manje izjašnjavao o nacionalnoj pripadnosti jer mu je takva pozicija u Beogradu osiguravala brojne privilegije (Glibo, 1997: 43). Njegovu su šutnju, život u Beogradu i pisanje ekavicom zatim na pragmatičnoj razini ideologemske pripadnosti određeni, opet ideologemski zasićeni, krugovi iskoristili za svrstavanje, smještanje u drugu nacionalnost, ovoga puta srpsku. Protuargument druge 'strane' bi glasio da se nigdje ne mogu pronaći bilo kakvi pisani dokazi u kojima se Andrić izjašnjava kao srpski pisac. To, međutim, nije spriječilo druge da dovedu njegovu 'čistoću' u pitanje. Glibo spominje slučaj Krležina sastavljanja natuknice o Andriću u enciklopediji, gdje je dodana sintagma 'Hrvat po rođenju'. Nakon što je to poslao na autorizaciju samom Andriću, navodno je to ovog duboko pogodilo. (Glibo, 1997: 106-107).

No ako se odmaknemo od izravnog izjašnjavanja i taktika pisaca u kojima se 'često kaže ono što se ne misli' ili pak, iz pragmatičkih razloga, pisci 'hine mišljenje koje nije pravo'¹¹, argumenti, nazovimo to radno tako, prisilnog svrstavanja u određeni identitetski obrazac obuhvaćaju također Andrićeva djela i izjave kojima je pisac popratio njihova objavljivanja. Andrić je prvu svoju književnu afirmaciju doživio kao pjesnik u Hrvatskoj, ali je u većini svojih djela ostao tematski vjeran Bosni, njenoj povijesti, kulturi i običajima. Napokon, pola od novčanog iznosa dobivene Nobelove nagrade izdvojio je za unaprjeđenje knjižnica, a samim time i kulturno-duhovnog života Bosne i Hercegovine. Tako se htio odužiti svojem zavičaju (Dimitrijević, 1976: 108), ali je u jednom intervjuu izjavio: 'Oni u mom zavičaju (...) misle da u tome što sam dobio Nobelovu nagradu ima i njihove zasluge, jer kažu – on je potekao iz ovog grada (...). Međutim, oni ne shvataju da se ovakvim mišljenjem zloupotrebljava ličnost pisca' (Dimitrijević, 1976: 13). I ovdje prepoznavamo još jednu 'narrativnu taktiku' u kojoj pisac, kao model autor, pokušava fikcionalizirati svoje pozicioniranje u odnosu na 'druge'. Ne dopuštajući im približavanje, ne dopušta im ni odmjeravanje u odnosu na njegovu drugost. Jedan od glavnih razloga zbog kojeg bi bilo besmisleno donositi neke zaključke poput prethodno navedenih možemo pronaći i u rekonstrukciji izvantekstualnih taktika koje su formirale sliku o Andrićevoj 'ličnosti'. Pisac je bio poznat kao zatvorena osoba,

¹¹ O ovim taktikama bilo je dosta riječi vezano uz Krležu u knjizi B. Škvorc (2003) *Ironija i značenje, u Krležinim labirintima*, Zagreb, Naklada MD. Kod Andrića takvo je pozicioniranje još naglašenije, a o tome v. više u Škvorc, 2006a. Stoga simplificirano alegorijsko čitanje kakvo vidimo kod Gliba nailazi na čitav niz zapreka. O tome više u iščitavanju pozicije pripovjedača u odnosu na nas i njih u Andrićevu romanu *Na Drini ćuprija*, Škvorc, 2010a.

smatrao je da o piscu dovoljno govore njegova djela. Tako zatvoren i na razini taktike proizvodnje autorske izvantekstualne intencije nesiguran u sebe ne samo da je izbjegavao razgovor i izjašnjavanje o nacionalnosti, nego je općenito izbjegavao sadašnjost, tražeći utočište u stabilnoj i sistematičnoj prošlosti, odnosno u prostoru u kojem je mitologemsko ishodište bilo moguće polako i sustavno pretvarati u ideologemski zasićen prostor prepletanja dijakronijske i sinkronijske paradigme. (Jandrić, 1982: 88).

U skladu s takvim pozicioniranjem 'između', Andrić se često pozivao na svog uzora fra Ivana Franu Jukića¹², franjevca koji je osnovao prvu osnovnu školu u Bosni, koju su od samog početka pohađala katolička, muslimanska i pravoslavna djeca. Pored toga, pisao je o svim vjerama često se zalažući za zajedništvo svih naroda u Bosni (Jandrić, 1982: 433-434). Andrić je više puta istaknuo da ne bi trebali prosuđivati ljude po njihovoj vjeroispovijesti jer čovjek ne može birati u kojoj će se vjeri roditi (Jandrić, 1982: 179). Iz svega navedenog može se vidjeti kako se Andrić, s namjerom ili ne, zbog određenih taktičkih zamisli vezanih uz svoj prostor pisanja i djelovanja, ili posve intelektualno nezavisno, sasvim uspješno odupirao svim pokušajima svrstavanja. Pritom je ostao prilično nedorečen i praktički na neuhvatljivom pozicioniranju, nejasan i nedovršen sa svojim proturječnim iskazima. Radovan Vučković ga svrstava u kategoriju liberalnog europskog intelektualca koji zastupa politiku ravnoteže i tolerancije, obogaćenu vrijednostima kulture i demokracije, s nijansom jugoslavenstva (Vučković, 2002: 265). Ovakvo jugoslavensko pozicioniranje sa srpskim ideologemskim slojem kao prevladavajućim vidljivo je često u romanima kad svoje likove pozicionira kao *naše* (na primjer u romanu *Na Drini ćuprija* kad govori o 'našim ženama') ili u esejima, posebno onima o Njegošu (i *našem* desetercu), a što je vidljivo i u dosta drugih tekstova (eseji o Vuku Stefanoviću Karadžiću, Nenadoviću, Kočiću i dr.).

4. Poetika i pripovjedne taktike kao nastavak 'borbe drugim sredstvima' – za posebnost pozicioniranja i povlaštenu poziciju Autora (pisca)

Sve ono o čemu je Andrić (naizgled) nevoljko govorio kroz intervju, pa i sve ono što je doživio (ili je fingirao da je doživio) putujući navedenim gradovima, on je ugradio u svoju poetiku koja počiva na priznavanju raznovrsnosti, poistovjećivanju s različitim i srastanju tih različitosti (doduše, vrlo kratkotrajno i silovito, poput sudara) u jedan imaginarni trenutak mogućeg susretanja koji gotovo uvijek završava razočaranjem i nerazumijevanjem. Na iskaznom planu proizvodnje mitologemskog sloja iskazivanja stvar je relativno jasnija. Kao glavni poticaj cjelokupnog svog književnog rada, Andrić, prema srpskim izvorima proučavanja, ističe dvije komponente: zapise o narodnoj kulturi i običajima (tu se prvenstveno spominje Vuka Karadžića), te usmeno bosansko pripovijedanje, od slušanja usmenih iskaza, priča i legendi lokalnih starijih ljudi u Višegradu, do istraživanja starih zapisa usmene predaje (usp. Dimitrijević, 1976: 6-7). Kako je prikazao Milan Bogdanović u knjizi *Kritičari o Ivi Andriću*, u tekstu koji je, premda kritički i

¹² Fra Ivan Frano Jukić (1818-1857) je poznati bosanski franjevac, prosvjetitelj i književnik.

teorijski intoniran, također bitno ideologemski zasićen: (pa piše o impostiranju op. a.) u jednoj sredini koja je nerazmrsiv splet i spoj krvi i kultura, gdje su se čudno sukobljavale i pretapale nacije, vere, sekte, i koja je i danas najsloženiji amalgam psihološko-etničkih raznovrsnosti'.¹³ Postoji nekoliko važnih karakteristika Andrićeve proze koje su dosadašnji istraživači nametali kao važne polazne točke u prilaženju 'opusu' Iva Andrića. Jedna od karakteristika koja se proteže kroz sva Andrićeva djela jest oikotip. Andrić se uvijek vraća povijesti, za njega ona nikada ne završava, neprestano se ponavlja. Čitav svoj život ponavljaju obrasce, pa kada se čini da autor govori o povijesti, on ustvari istovremeno govori o sadašnjosti. A to ponavljanje će se uvijek prikazivati kao sukob dvaju suprotstavljenih strana koje istovremeno 'jedna drugu hrane', odnosno ne mogu jedna bez druge (Glibo, 1997: 8-25). Te dvije krajnosti mogu biti dva etniciteta, dvije vjere, dva pojedinca, ali i čulno protiv duhovnog, nagon protiv morala, kaos protiv reda.

Druga važna makrostrukturalna karakteristika nalazi se u sveprisutnoj epifaniji, uvjerenju da Božansko uvijek prožima stvarni i svakodnevni svijet, te se u njemu neprestano očituje, a samo nije niti isključivo kršćansko (katoličko, niti pravoslavno) niti muslimansko. To *ono* je kroz tekstove prezentirano i taktikama ponuđeno model čitatelju u obliku koji se može dekodirati kao nešto jednostavno i općeljudsko, kao izraz jednog zajedničkog i neizbježnog Božanskog, dio poretka s uokvirenjem apsolutom, uvijek generički istim s obzirom na ishodište i mitologemsku osnovu, ali koji se drugačije manifestira u pojedinim kulturama. Ta univerzalnost utemeljena na duhovnom kao ishodišnom elementu kasnijih re-konstrukcija, postkolonijalnih pozicioniranja prema tekstu nešto je u čemu se može pronaći svaki model-čitatelj. Istovremeno, Andrićevi tekstovi nemaju autorski nagovor koji pokušava pročitano svesti na 'duhovnu' uokvirenost jedne vjeroispovijesti, niti, kako piše Kovač, ostavlja i najmanje signale na temelju kojih bi takva interpretacija bila moguća (Kovač, 2001: 197-198). S druge pak strane Stanko Korać (1989) izravno tvrdi kako se radi o 'svijetu bez boga', duhovno se ovdje svodi upravo na 'naivnu svijest' odnosno mitologemski zadanu impostaciju koja fingira onostrano kao središnji autoritet. Ni ovaj pristup ne dvoji o univerzalnom (konstantnom) kao okosnici kontinuiteta ove proze.

Govoreći iz perspektive konstrukcije sadržajnih slojeva tekstova, konstrukcije i pozicioniranja likova u njima, univerzalnost ljudske psihe, Andrićev model autora pokušavat će pronaći zajednički nazivnik prostorne i vremenske uokvirenosti i u niskim strastima, nagonima, rušilačkim i posesivnim motivima (kao što su na primjer seksualna privlačnost i smrt). U tom trenutku njihov identifikacijski 'nazivnik' pada u drugi plan, odnosno na tom presjecištu kulturalnih paradigmi i ne-prelaženju zadanih uokvirenja odjednom postaje nevažno koji su aktanti i reprezentativi vjere, koje je njihovo kulturološko ishodište ili na kojem jeziku komuniciraju svoju identifikacijsku matricu: svi reagiraju na isti način. Pokušaj pronalaska sličnog psihološkog ishodišta za

¹³ Citat i prijenos impostacije tipa pisanja, u ovom slučaju: Milan Bogdanović u kritici pod nazivom *Pripovetke Ive Andrića*, u: Milanović, B. (1977), *Kritičari o Ivi Andriću*, Sarajevo, Izdavačka djelatnost Svjetlost, str. 62-69.

ovakav postupak uokvirenja likova definirao je Milan Bogdanović prema kojem Andrić ide putem neorealista – pored svih etničkih i drugih razlika, u ljudima se krije ista psihološka suština.¹⁴ Iz takve, generički zadane perspektive tumačenja, riječ je o univerzalističkom ‘prepletanju’ kodova u tekstu koji ima svoje interkulturalnu osnovu. U našem pak članku, koji kao zadaću ima i uvesti problematiku ‘postkolonijalnog stanja stvari’ u pronalaženja ishodišnog elementa ‘pozicioniranja između’, važno je reći da mnogi od Andrićevih tekstova funkcioniraju u odnosu na predaju, re-konstrukciju mitskog iskustva, korištenje mitologema i njihovu ideologemizaciju, i to u Jamesonovu smislu te riječi (Jameson, 1984).

Prema Vučkovićevu mišljenju, na primjer, Andrić koristi svojevrsne oblike mitološkog ponavljanja (Vučković, 2002: 219). Oni oblici koji prožimaju povijest i sadašnjost nemaju svoje ishodište u volji i namjeri pojedinaca niti su, na razini konstrukcije identiteta, pojedinci ti koji su subjekti. Oni su, kako je duhovito rekao Jonathan Culler (2002) ‘subjected, rather than subjects’, odnosno u tekstu funkcioniraju kao aktanti ideologemskih presjecišta uvjetovanih izvanjskim utjecajima, prije svega tradicijom i kontinuitetom mitologemskog iskustva, uloga koje su im (kao likovima i pripovjedačima) zadane. Riječ je o postupku gdje se, protivno mogućnosti uvida tih likova u širi kontekst, radi o ponavljanju aktantskih obrazaca, te dolazi do približavanja identiteskih obrazaca, uokvirenja i mogućih tumačenja ‘svijeta djela’ u odnosu sadašnjeg vremena i vremena iz prošlosti u koju su aktanti smješteni. Time Andrićeva pozicija povjesničara, odnosno kroničara pri/povijesti dobiva nove dimenzije i otvara prostor drugačijim interpretacijama, takvima koje će moći djelovati na dvije razine: ispriповijedano vrijeme i vrijeme pripovijedanja. Naravno, ako progovaramo kritički, i taj ‘poziv’ povjesničara zahtijeva preimenovanje, odnosno modeliranje konvencionalnog shvaćanja tog pojma, posebice kada je u pitanju fikcijski tekst. Prema Viteziću, Andrićev odnos prema vlastitim likovima nije ni približno objektivn, već i te kako pristran, privržen svojim likovima i na svakom od njih želi ukazati na neki univerzalni općevažeći zakon. Prema tome, Andrić je prije bio mitolog, model-autor koji je na razini mitologemskog shvaćanja povijesti proizvodio stvarnost, dakle konstruirao je, a nije bio onaj koji vrši re-konstrukciju mogućih svjetova. S tako impostiranom poetikom čitanja ‘političkog nesvjesnog’ uvijek treba biti oprezan. S jedne se strane čini da ona jednostavno ne dopušta svrstavanje u nacionalnu ili bilo kakvu drugu kategoriju koja je uokvirena ‘čvrstim prostorom’ identifikiranja. S druge pak strane, Jameson kaže, problem proizvodnje mitologemskog sloja tekstualne koherencije istovremeno proizvodi i zasićenost na ideologemskom planu. A tu se već krećemo na prostoru politike, a ne poetike.

Kad govorimo o odnosu autorske instance prema mitologemskom sloju konstrukcije teksta, uvijek govorimo i o jeziku. Tako se Andrićevo pisanje ekavicom često uzimalo kao argument na temelju kojega ga se proglašavalo srpskim piscem. Neute meljenost takvih argumenata otkriva i sam Andrić izjavama po kojima postaje očito da

---

¹⁴ O tome je pisao Milan Bogdanović u kritici pod nazivom *Put Alije Derzeleza*, u: Milanović, Branko (1977) *Kritičari o Ivi Andriću*. Sarajevo, Izdavačka djelatnost Svjetlost, str. 43-49.

iza korištenja jezika ne postoji nikakav politički ili nacionalni cilj. Naravno, tu se također radi o piščevoj izvantekstualnoj taktici. Andrić je naime tvrdio da je ijekavski oblik riječi u odnosu na ekavski puno tužniji i sjetniji (Jandrić, 1982: 167). Kontekst srpskog identiteta se ne može izvoditi iz Andrićeva korištenja ekavskog govora i to zato što njegova ekavica nije prava organska ekavica. Tako će Vitezić na primjer napisati da, isto tako, njegova ijekavica nije potpuno autentična katoličkom identitetu, barem kada su u pitanju Travnik i okolica, jer se u tim krajevima koristi ikavica (Vitezić, 1975: 361). Takve konstrukcije je, u kontekstu aktantske teorije ideologemske zasićenosti tekstova, najbolje ostaviti po strani. To bi zapravo značilo ostaviti Andrića *međuprostoru* koji je izgradio svojim autorskim i pripovjedačkim taktikama i pomiriti se s jezičnom činjenicom koju je istaknuo Lešić – svaka konkretna jezična forma ima prije isključivo individualnu vrijednost, čak i ako je sasvim oslonjena na jedan kolektivni kod (Lešić, 1985: 104). Naravno ovdje je riječ o simplifikaciji. Elaboracija ovog problema detaljno je obrađena u Škvorc, 2010a i 2010b.¹⁵

5. Andrićeve priče kao svjedoci, ali i generatori 'dislociranosti' identiteta

Brojni su autori kod kojih se njihovo djelo mora promatrati u kontekstu biografije, ne u smislu potpunoga pozitivističkog utemeljenja interpretacije na biografiji, već u obliku nadopune koja ima mogućnost otvoriti putove novim tumačenjima tekstova. Prema Vučkovićevu mišljenju, Andrić je pisac kod kojeg je nužno uzeti u obzir biografiju, iako je autor sam neprestano osporavao taj aspekt pristupa interpretaciji njegovih tekstova (Vučković, 2002: 343). Vučković smatra da se neprestano nameću kroz značenje teksta, čak i onda kada autor smješta radnju svojih tekstova u prošlost, bavi se mitovima i legendama. Prema istom izvoru, njegova doktorska disertacija o duhovnom životu Bosne pod Turcima odredila je u mnogim aspektima daljnji tijek njegova književnog stvaranja. Kod Andrića je priča temelj svega, ona je način tumačenja svakodnevnice, sustava razmišljanja i motivacije djelovanja. Priče se naslanjaju jedna na drugu i ugrađuju u niz koji konstruira svjetonazor jednog vremena i kulturalne paradigme, preplećući prostor susretanja kultura nerazmrsivim učvorištanjem. Tako na primjer u priči 'Ankina vremena', ono što se dogodilo popu Vujadinu podsjeća na prošlost i događaje prije osamdeset godina kada je živjela Anika, a to opet na Tijanin život davno prije toga (Andrić, 1963a: 1-93). Te priče uvijek su građene na spomenutim pretekama, najčešće u obliku suprotstavljanja dvaju različitih identitetskih obrazaca. Unatoč svim dodirnim točkama koje je na razini proizvedene instance implicitnog autorstva pronalazio u psihološkoj strukturi pojedinaca, često inzistirajući na mogućnosti uspostavljanja kontakta kao ne-ostvarenoj opciji, gospodar tog konstruiranog svijeta i dalje je bio svjestan nepremostivih razlika koje ga održavaju, kao i granice među ljudima koja je nametnuta izvanjski, prvenstveno vjerskom pripadnosti (Stojanović, 2003: 77).

¹⁵ U tim tekstovima navedena je i detaljna literatura koja problemu pristupa uz čitav niz navedenih primjera.

Pokazujući na konkretnim primjerima Andrićevo spajanje nespojivog, pomirenje razlika i ublažavanje nametnutih granica, sraslost identiteta očita je na svim razinama, bilo da je riječ o pojedinačnim motivima ili ukupnom značenju priče kao cjeline. Tako je na primjer ta isprepletenost prikazana u jednoj narativnoj sekvenci iz svakidašnjeg života na ulici, u priči 'Mara milosnica': 'Po dućanima, hodže okružene pažljivim slušaocima, čitaju turske novine (...). U magazini hadži-Ive Livajića, fra Grgo Martić čita kriomice i prevodi Pester Lloyd (...), sa džepovima punim talijanskih novina, Stevo Petranović, bivši učitelj (...), Heraklić, dobro odjeven i ugojen Ličanin, sa birokratskim dostojanstvom priča svakom o svojoj Carevini...' (Andrić, 1963a: 111). Na apstraktnijoj značenjskoj razini, pojavljuje se još složenija slika neraskidive isprepletenosti različitih kulturnih identiteta. Andrićev narator često naglašava njihove zajedničke točke vezane uz identifikacijske reference, usprkos tome što su njihove razlike očite, a granice među njima jasno vidljive. Tako su u priči 'Anikina vremena' za fatalnom ženom jednako gubili razum i protin sin i turski slučajni putnici (Andrić, 1963a: 1-93). Anikino ludilo kao da postaje jedna univerzalna psihološka značajka koja na simboličkoj razini 'odmaka' od normalnog povezuje nespojivo. U priči 'Osatićani', Andrić govori o selu na brežuljku u kojem živi miješano katoličko-muslimansko stanovništvo, ali svi oni imaju jednu zajedničku osobinu – međusobnu zavist zbog koje svatko od njih želi imati kuću sagrađenu barem metar višu od susjedove (Andrić, 1963b: 291-295). Sličan obrazac uspostavljanja kontrasta ponavlja se kroz mnoge Andrićeve priče. To je obrazac u kojem se nalaze dvije suprotstavljene strane čija je suprotnost toliko očigledna da ju je čak i suvišno izrijekom reprezentirati. Nakon tako postavljenog okvira, počinju se kroz tekst konstruirati sve učestalije dodirne točke i na početku jasno uspostavljena granična mjesta nedodirivanja počinju blijedjeti. U priči 'Šala u samsarinom hanu' fratri nalete na pijane turske vojnike koji ih izvrgnu bezazleno, ali sramotnoj šali – upriliče prisilno vjenčanje dvojice fratara. Do tog mjesta u priči granice su sasvim jasno naglašene, prisutna je mržnja, sukob, zaziranje. Nakon što su se turski vojnici nasmijali, pa pustili fratre da pobjegnu i svojim u samostanu prepričaju što im se dogodilo, i njihove kolege fratre jednako tako obuzme smijeh (Andrić, 1963c: 135-160). Granica između našeg i njihovog više nije tako jasno vidljiva.

Andrićev kompleksan svijet nije sastavljen samo od dva identiteta. Iako su muslimanski i katolički u ovim pričama uistinu najučestaliji. Ponekad se radi o odnosu pravoslavnog i katoličkog identiteta, kao u priči 'U zindanu' gdje turski vezir u istom zatvoru, u dvije susjedne ćelije, zatvori katoličkog i pravoslavnog svećenika iz istog razloga – jer nisu plaćali namet u onom iznosu u kojem je vezir zahtijevao. Obojica se smiju svojoj sudbini govoreći da ih je vezir namjerno stavio zajedno da vidi čija je vjera tvrđa (Andrić, 1963c: 23-34). U Andrićevu opusu su i priče u kojima se pojavljuje i židovski identitet kao još jedna moguća strana 'razlike', pa tako u priči 'Ljubav u kasabi' mladi muškarac Ledenik ne može prići židovskoj djevojci Rifki zato što ju je otac obećao rabinu. Ledenik zato proklinje sve Židove svijeta jer je Rifka od tuge umrla (Andrić, 1963a: 178-190). Za neostvarenu ljubav utjeha među 'svojima' slab je nadomjestak. Andrićevo poigravanje s identitetima ide dalje, kao da pokušava jedan identitet izvrnuti prema svojoj unutrašnjosti i pokazati njegovu prazninu, Andrić povremeno opisuje i

situacije u kojima pojedinca bolje razumije Drugi nego Isti. Tako u priči 'Mara milosnica' glavnu junakinju Maru, katolikinju, uzima za ženu Turčin Veli-paša. Zbog tog čina njeni bližnji, čak i njen svećenik, od nje okreću glavu, pa je Veli-paša morao doći u crkvu pozivati svećenika na moral i smisao njegove vjere (Andrić, 1963a: 94-108). Idući još jedan korak dalje, Andrić oslikava jedan prizor u kojem opet zavist izjednačava pripadnike i jedne i druge vjere, ali ipak, u utrci tko će nauditi onome tko se usudio izdvojiti, pobijedit će Njegovi. Zavidni Osatićani obaju vjera gledaju kako se glavni junak penje da skine ruski barjak, ali ga na kraju pogode oružjem njegovi jer ne mogu podnijeti da se jedan od njih tako proslavi (Andrić, 1963b: 294).

Andrićeva autorska instanca u tekstu niti u jednom trenutku nije uljuljana u iluziju mogućeg uspostavljanja idile mirnog suživota. Bio je svjestan granica i međusobne nesnošljivosti, zbog čega njegovi likovi vječno plutaju između dviju krajnosti: pokolja i pomirenja. Čini se ipak da je glavna razlika od koje počinju sve nesuglasice u ovim tekstovima različita vjera. Na nju se nadovezuju različiti svjetonazori, običaji, svakodnevnica, sve ono što agensi koje su obilježili određena sredina i u njoj uspostavljene vrijednosti. Te vjerske razlike dovode do tragičnog nerazumijevanja i nemogućnosti zbližavanja – fra Marko iz priče 'U musafirhani' zavoli bolesnog Turčina kao brata, brine se o njemu, ali mu želi pomoći na način da spasi njegovu grešnu dušu i prekrsti ga u svoju vjeru, što Turčin naravno odbija pljuvanjem na križ (Andrić, 1963c: 9-24). Na takvim temeljima je razumijevanje nemoguće, uza svu želju koja pritom postoji. U istoj mjeri nije moguće ni potpuno razilaženje jer se životi pojedinaca različitih identiteta neprestano isprepleću. Andrićevi tekstovi balansiraju između pokolja i pomirenja ostajući tako i dalje u svom međuprostoru.

6. Zaključak: o obrisima moguće teorijske paradigme smještanja 'između'

Prema riječima K. Nemeца, u svim je Andrićevim djelima prisutan hibridni identitet ili čak potpuno odsustvo kulturalnog 'čvrstog' identiteta jer njegovi likovi i njihove sudbine promiču između Istoka i Zapada počesto ne-pripadajući potpuno niti jednom niti drugom ambijentu (Nemec, 2006: 273-277). Upravo u tom smislu možemo govoriti o tipičnom pozicioniranju 'između', a u odnosu prema prevladavajućoj paradigmi 'čvrstog okruženja' i njegovih 'podrivanja iznutra' u obliku prijelaznih drugih, manjinskih pogleda u većinskom okruženju (usp. Young, 2004. i Moya i dr. 2000). Okružen *drugim* kulturama svijet koji je oblikovan ovim tekstovima izvan je prostora pripadanja upravo tim drugim kulturama prema kojima reflektira i živi u principu fingiranost pripadnosti toj drugoj kulturi, onoj čiji su centri moći izvan prostora njihova dosega. Sličan je obrazac postkolonijalne literature. Na primjer Salman Rushdie u svojoj zbirci ogleđa *Imaginary Homelands*, odnosno imaginarne domovine, upravo govori o takvom kulturnom procjepu. Njega je, na teorijskoj razini, definirao Bhabha u svojoj knjizi *Lokacija kulture (The Location of Culture)*. Riječ je o svojevrsnoj kulturnoj diseminaciji 'označiteljske prakse', da se izrazimo dekonstrukcijskom terminologijom Jacquesa Derridae. Književnost 'druge kulture' smještena unutar okvira prostora susretišta i sa stalnom referencijom prema

kulturi prostora prema kojem se referira (Turskoj, Austriji, Rimu ...) zapravo živi svoj prostor 'između'. U takvom kontekstu pak, u slučaju književne prakse, i Bhabha govori o autorskoj intenciji, koja artikulira taj *prostor između* otvarajući prostor izdvajanja i prevrednovanja polja unutar kojeg su na određenoj ideologemski zadanoj hegemoniji odnosa bili do tada zadani čvrsti parametri odnosa. U tom smislu teorijsko promišljanje povijesti književnosti nalazi se pred izazovom.

Gdje smjestiti pisce poput Rushdiea ili Hanifa Kureshija u odnosu na englesku književnost? Njihovo pozicioniranje 'između' dvije kulturalne paradigme i kroz postavljanje 'drugog glasa' kao autohtonog u većinskoj britanskoj sredini, upravo je i pokrenulo nastanak čitavog niza prije svega teorijski postavljenih tekstova postkolonijalne kritike. Držimo da se određene, neizravne i na drugim povijesno-kulturološkim osnovama izgrađene paralele, mogu povući i u slučaju postkolonijalnih stanja na južnoslavenskim, da se tako (prilično nespretno) izrazimo, post-turskim prostorima. I ovdje je došlo do trostruko uvjetovanog i na razini agenasa vrlo usloženog isprepletanja identitetskih obrazaca, kulturalnih paradigmi i ideologemskih interpretacija mitoloških slojeva 'opstojnosti' pojedinca i nacija. Taj proces u kontinuitetu možemo pratiti upravo od etabliranja Iva Andrića kao značajnog pisca, preko pripadnika 'međugeneracije' poput Danila Kiša i Mirka Kovača, do suvremenih autora (Miljenka Jergovića, Igora Štriksa, Josipa Mlakića, Gorana Samardžića). 'Školski primjer' na kojem je moguće izvršiti aplikaciju takvih mogućnosti prevrednovanja, ili je bolje reći preispitivanja korpusa, pa onda i kanona, upravo predstavljaju tekstualne i izvantekstualne taktike Iva Andrića.

Na kraju se valja vratiti tekstu i njegovu odnosu prema 'čvrstim ideologemima' uokvirenom području fenomenološkog i neopozitivističkog uvida u opus Iva Andrića. Andrića je teško smjestiti u kanon bilo koje od književnosti koje su 'polagale pravo' na njegova djela. Ne radi se samo o problemu generičkog razvoja književnih vrsta u kojima je stvarao i njihova odnosa prema trima nacionalnim maticama. Riječ je o kompleksnijem problemu koji je uvjetovan postkolonijalnom situacijom, interkulturalnim isprepletanjem i uslojavanjem identifikacijskih modela. S jedne je strane pitanje identifikacije unutar opisanog prostora, a s druge strane uz pitanje očitovanja na razini prostora čitanja, svijesti o kolonijalnom i postkolonijalnom stanju tog prostora i njegova 'jugoslavenskog' umrežavanja u prostor prepletanja, odnosno prožimanja. To da je taj prostor umjesto integriranog prostora zajedništva ustvari uvijek bio između interesnih zona 'čvrstih identifikacijskih obrazaca' jedan je od problema koji nije uočen u dovoljnoj mjeri. Upravo na dekonstrukciji takvog 'stanja stvari' otvaraju se mogućnosti čitanja koje će dekodiranjem elemenata poetike koja se pozicionirala između otvoriti područje novih značenja. Ona ne samo da će biti iščitavana iz Andrićevih tekstova, nego i u tekstovima autora koji posvajaju taj prostor svojim pripovjednim taktikama krajem prošlog i početkom ovog stoljeća. Upravo zato smatramo da nisu u pravu oni teoretičari koji postkolonijalnu kritiku smatraju irelevantnom.

Literatura

- Anderson, Benedict, *Nacija, zamišljena zajednica: razmatranja o porijeklu i širenju nacionalizma*, Zagreb, Školska knjiga, prevele Nata Čengić i Nataša Pavlović, 1990.
- Bhabha, Homi K., *The Location of Culture*, London, Routledge, 1994.
- The Bridge Literary Magazine*, (Most) Zagreb, 3-4/1997, Dossier Andrić, str. 3–171.
- Butler, Judith; Ernesto Laclau, Slavoj Žižek, *Kontingencija, hegemonija, univerzalnost: Suvremene rasprave na ljevici*, Zagreb, Naklada Jesenski i Turk, preveo Živan Fillipi, 2007.
- Culler, Jonathan, *Teorija književnosti, Vrlo kratak uvod*, Zagreb, AGM, 2002.
- Derrida, Jacques, *Writing and Difference*, London, Routledge, 1978.
- Dimitrijević, Kosta, *Razgovori i ćutanja Ive Andrića*, Beograd, Izdavačko informativni centar studenata Beograd, 1976.
- Dukić Davor, Zrinka Blažević, Lahorka Plejić Poje i Ivana Brković, *Kako vidimo strane zemlje, Uvod u imagologiju*, Zagreb, Srednja Europa, 2009.
- Glibo, Rajko, *Domoljublje i 'otpadništvo' Ive Andrića*, Rijeka, Hrvatsko filološko društvo Rijeka, 1997.
- Innes, C.L., *Postcolonial Literature in English*, Cambridge and London, Cambridge University Press, 2007.
- Jameson, Frederic, *Političko nesvesno: propovedanje kao društveno-simbolični čin*, Beograd, Rad, preveo Dušan Puhalo, 1984.
- Jandrić, Ljub., *Sa Ivom Andrićem*, Sarajevo, IRO Veselin Masleša, 1982.
- Korać, Stanko, *Andrićevi romani ili svijet bez boga*, Zagreb, Prosvjeta, 1989.
- Kovač, Zvonko, *Poredbena i/ili interkulturalna povijest književnosti*, Zagreb, Hrvatsko filološko društvo, 2001.
- Lešić, Zdenko, *Književnost i njena historija*, Sarajevo, Veselin Masleša, 1985.
- Mayer, Hans, *Autsajderi*, Zagreb, BibliotekaTeka, 1981.
- Milanović, Branko, *Kritičari o Ivi Andriću*, Sarajevo, Izdavačka djelatnost Svjetlost, 1977.
- Moya, Paula M.L. i Hames-Garcia, Michael R., *Reclaiming Identity*, Berkeley, University of California Press, 2000.
- Nemec, Krešimir, *Putovi pored znakova; portreti, poetike, identiteti*, Zagreb, Naklada Ljevak, 2006.
- Nemec, Krešimir, *Tragom tradicije*, Zagreb, Matica hrvatska, 1995.
- Popović, Radovan, *Kazivanja o Ivi Andriću*, Beograd, Sloboda, 1976.
- Rushdie, Salman, *Imaginary Homelands, Essays and Criticism, 1981 to 1991*, London, Penguin Books Ltd., 1992.
- Stojanović, Dragan, *Lepa bića Ive Andrića*, Novi Sad i Podgorica, Platoneum i Cid., 2003.

- Škvorc, Boris, *Ironija i roman. U Krležinim labirintima*, Zagreb, Naklada MD., 2003.
- Škvorc, Boris, *Australski Hrvati: mitovi i stvarnost*, Zagreb, Hrvatska matica iseljenika, 2005.
- Škvorc, Boris, 'Društveno djelovanje i pozicioniranje autora: ironija Krleže i ironija Andrića'. U: Bošnjak B, Milanja C., ur., *Hrvatska književnost 20. stoljeća, različite ideje i funkcije književnosti*, Zagreb, Altagama, 2006a, str. 199–230.
- Škvorc, Boris, 'Stereotipi, multikulturalizam, nacija, naracija'. U: Rem, G. i Zielinski, B. (ur.), *Modernitet druge polovice dvadesetog stoljeća, Ivan Slamnig – Boro Pavlović, Postmodernitet*. Osijek i Poznan: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku i Uniwersytet Adama Mickiewicza w Poznaniu, 2006b, str. 91–122.
- Škvorc, Boris, 'Konstrukcija, prenošenje i preoblikovanje priče(a) o nacionalnim identitetima: O krležinom Starčeviću i Andrićevom Njegošu', *Lingua Montenegrina* III. 5., 2010a, str. 297–334.
- Škvorc, Boris, 'Krleža i Andrić, lokalna i globalna identifikacija: fikcionalizacija faktografskog; politika kao (i) politika' *Lingua Montenegrina* III. 6., 2010b, str. 345–388.
- Tošović, Branko, *Der Nobelpreisträger Ivo Andrić in Graz*, Graz, Institut für Slavistik der Karl-Franzens-Universität Graz i Beogradska knjiga, 2008.
- Visković, Velimir, 'Predgovor'. U: Ivo Andrić, *Prokleta avlija*, Zagreb, Konzor, 1998.
- Vitezić, Ivan, *Andrić i Krleža – za obrazloženije sudove o njihovu identitetu*, Posebni otisak iz "Hrvatske revije", god. XXV., sv. 3, München – Barcelona, 1975.
- Vučković, Radovan, *Andrić – historija i ličnost*, Beograd, Gutenbergova galaksija, 2002.
- Young, Robert J.C., *White Mythologies – Writing History and the West*, Routledge, London i New York (2. promijenjeno izdanje), 2004.

Citirani tekstovi

- Andrić, Ivo, *Jelena, žena koje nema*, Zagreb, Mladost, 1963a.
- Andrić, Ivo, *Znakovi*, Zagreb, Mladost, 1963b.
- Andrić, Ivo, *Žeđ*, Zagreb, Mladost, 1963c.
- Andrić, Ivo, *Na Drini ćuprija*, Zagreb, Mladost, 1963d.
- Andrić, Ivo, *Nemirna godina*, Zagreb, Mladost, 1963e.
- Andrić, Ivo, *Prokleta avlija*, Zagreb, Mladost, 1963f.
- Andrić, Ivo, *Travnička kronika*, Zagreb, Mladost, 1963g.
- Andrić, Ivo, *Sabrana dela*, Knjiga trinaesta, Umetnik i njegovo delo, Sarajevo, Svijetlost, 1981.

SUMMARY

Boris Škvorc – Nebojša Lujanović

ANDRIĆ AS A WRITER 'IN-BETWEEN' THE PARADIGMS

Ivo Andrić is the author who placed his narrated worlds in a space 'in between', in relation to different models of identification. In the environment that is framed by very clear paradigms of national identification(s), many attempts were made to frame Ivo Andrić in one particular national literary history, being it Serbian, Croatian or Bosnian. At the same time Andrić, with his narrative tactics, positioned himself in between the cultures and becoming the other in text and in extra-textual tactics. In this way he opened the possibilities of constructing the hybrid identity, postcolonial questioning of the other, and he also questioned the structure of tradition and authority in regards to the narration of nation. By opening the questioning of the constructed constructs in his texts and positioning, Andrić also opened the possibility of language games where others are put in a position to participate. The theoretical background of this work is in Homi Bhabha's book *The Location of Culture* and in comparing the situation of anglo-celtic 'other' within its own corpus to the positioning of post-colonial Bosnia and South Slavic environment.

Key words: *deconstructional reading; The Other; social activity; space-in-between; not-belonging; postcolonial perspective; positioning in-between; narrative tactics*